
נטע ליבר שפר, לב האגם, 2013, שמן על בד

"אנחנו עם של 'רזיסטנס', מרד מתמשך בבני אדם שבהרו להיות מפלצות": ראיון עם הרבה תמר אלעד-אפלבוס והרבה אנג'לה בוכדל

ר ב ק י רו ז נ ר

מאז שבעה באוקטובר, הרבה אנג'לה בוכדל והרבה תמר אלעד-אפלבוס כואבות ודואגות כמו כולנו. אך בהבעת הן רואות במשבר שאלינו נקלענו הזדמנות לצמות, ולצאת מן העבר השני של המלחמה כחברה יהודית וישראלית טובה יותר. ריאיון על כאב, על תקווה ועל המרד היהודי המתמשך במפלצות של העולם

האמריקאית. הרבה תמר אלעד-אפלבוס היא הרבה של קהילת "ציון" בירושלים, מייסדת "בית המדרש לרבנות ישראלית" של מכון הרטמן, זוכת פרס פֶּלֶג להישגים יוצאי דופן במחקר ובהבנת זרמים שונים ביהדות. בין השתיים מתקיימת חברות קרובה, שבבסיסה שליחותן הציבורית המשותפת. השיחה איתן נעה בין כאב לתקווה, בין פחד לנחישות להמשיך קדימה.

אני רוצה לפתוח במקום האישי ביותר ולשאל: בין אנג'לה ותמר של שישה באוקטובר ובין אנג'לה ותמר של שבעה באוקטובר - מה אחר? מה שונה?

אנג'לה: בשישה באוקטובר הדאגה הגדולה ביותר שלי בנוגע לישראל הייתה מלחמת אזרחים. התחושה הייתה שהחברה שסועה עד כדי כך שהדבר אינו בר-תיקון, ואני התחננתי בפני הקהילה שלי באמריקה להיות מעורבת. באחת מדרשות החג שלי, שהן הזדמנויות מרכזיות לפגוש את הקהילה כולה, בחרתי לדבר על ישראל ועל הסכנה שהיא שרויה בה, אבל הרגשתי כמעט כאילו אני זועקת לרוח.

ואז, בשבעה באוקטובר, בתוך הסייט הכי גדול שלנו, הבנו בבת אחת שאנחנו עם אחד, ושלא התרחקנו זה מזה מעבר לנקודת האל-חזור. הבנו שבאופן מסוים אנחנו נשמה אחת. אני לא מתכוונת רק לישראלים, אלא לישראלים, וליהודים

בשבת של ארבעה-עשר באוקטובר עלתה הרבה אנג'לה בוכדל לדרוש בפני חברי קהילתה בבית הכנסת "סנט-טרל" בניו יורק, אחד מבתי הכנסת הגדולים בעיר ובעולם. "אין מילים", היא פתחה את דבריה, בעברית, ומיד חזרה על כך שוב, "אין מילים". בכך היא תמצתה תחושות של רבות ורבים מאיתנו, שמאז ועד היום מתקשים למצוא מילים שיתארו את הזוועות של שבעה באוקטובר ואת השתלשלות האירועים מאז. אך עוד באותה הדרשה, ומאז בדרשות רבות נוספות, הרבה אנג'לה מנסחת לעצמה, לקהילתה ולנו, תשובות ומחשבות על יהדות, ציונות, אנטטישמיות ומשמעות בעת הזאת. היא לא עושה זאת לבד, יש לה שותפה קרובה בצד השני של האוקיאנוס, הרבה תמר אלעד-אפלבוס, שמיומה הראשון של המלחמה ועד היום עסוקה בניסיון להעניק מזור רוחני, יהודי-ישראלי, לכולנו, בניסיון לצקת משמעות לאירועים הכאוטיים, ולצאת מהצד השני של המלחמה הזאת טובות וטובים יותר, מדויקות ומדויקים יותר למי אנחנו רוצים וצריכים להיות.

הרבה אנג'לה בוכדל היא האישה הראשונה שמובילה את קהילת "סנטרל" בכל מאה ושמונים שנות קיומה. בת לאב יהודי ולאם קוריאנית, שמביקורה הראשון בארץ בגיל שש-עשרה נקשרה לישראל וליושבים בה. היא נחשבת לאחת האינטלקטואליות היהודיות הבולטות בארצות הברית, ולקול מוביל במאבק באנטטישמיות המוסווית של האקדמיה

אמריקאים וליהודים בכל רחבי העולם. העובדה שהיינו חייבים לפגוש סבל נורא כדי שזה יקרה היא כואבת, אבל כשאתה שומע את המשפחה שלך בוכה בקול – אתה מזהה שזה הם הבוכים, ויותר מזה, אתה מיד כואב איתם. כך, ברגע שחברי הקהילה שלי חשו את הכאב של היום הזה – משהו השתנה. לא הייתי צריכה עוד להתחנן בפניהם להיות מעורבים במה שקורה בישראל. הלבבות שלהם היו שם, הנשמות שלהם נקדו שרו לישראל בדרך שמעולם לא חוויתי.

מעניין לראות כמה מהר עברת בדברים שלך מ"אני ל"אנחנו", כלל הקהילה. ובכל זאת, אני רוצה לחזור לאנג'לה, האדם הפרטי. האם הפרספקטיבה שלך על העם היהודי, על הגורל היהודי, השתנתה?

אנג'לה: בהחלט. אני לא יודעת אם זה מסר מלא תקווה, אבל אני שאני בת חמישים ואחת, ואני חושבת שגדלתי בתור הזהב של היהדות האמריקאית. שנים ארוכות חזרתי ואמרתי שהאנטישמיות באמריקה נעלמה. הלכתי למכללה שהיו בה עשרים-עשרים וחמישה אחוז יהודים, והרגשתי שהתרבות היהודית נמצאת בעלייה ומתקבלת באהדה בכל מקום. באמת האמנתי שעברנו את הנקודה שבה יהודים יסבלו מיחס שלילי רק בשל יהדותם. כעת, באופן מאוד כואב, אני מעריכה שאני טיפשיות היא השנאה הישנה והעמידה ביותר. היא משנה את צורתה לאורך ההיסטוריה, אבל לא נעלמת. זאת הבנה עצובה שאני מרגישה לראשונה בחיי האישיים.

תמר, את יכולה לתאר לי את ההבדל בין תמר של שישה באוקטובר לתמר של שבעה באוקטובר?

תמר: אין ספק שהשתנינו. זה מה שטראומה עושה. אף אחד לא רוצה שהיא תגיע, אבל היא מגיעה ותוקפת אותנו ואת החיים, ומאותו הרגע אנחנו כבר אחרים. אבל בה־בעת, כשה־כול שבור, הטראומה היא גם רגע שיש בו הזדמנות להירפא. כאילו כולנו יחד בחדר טיפול נמרץ של החיים והקיום, נלח־מים יחד על החיים, על כל מה שיקר לנו, על ההזדמנות לחיות – ולהירפא. במונח מסוים ואחר לגמרי, הטראומה הקודמת שהיינו בה, בשישה באוקטובר, הייתה החוויה של השבר בי־חסים ובקשר בינינו. שנה של שנאה, של פלגנות, של השאלה מי נהיה בתור יהודים, ואיך נסתדר. היינו עדים לעם ולחברה שלא מקבלים זה את זה, לשבטים שנלחמים זה בזה ומרגישים שזה א־או: או השבט הזה או השבט האחר. הייתה תחושה של מבוי סתום ביחסים בינינו. זה היה קשה, כי חלק כל כך חשוב מהציונות הוא מעשה קיבוץ הגלויות, כזה שנותן מקום לקיבוצים מצד אחד, לחרדים מצד שני, לתל אביבים מצד

תמר: "לרבנים ולקהילות יש תפקיד מרכזי בשנים הקרובות: ליצור דיבור יהודי בונה ומרפא וכלי מחלוקת שמאפשרים אי־הסכמה והסדרים; להגביל את הארס, ההרס והרעל ולסרב שהפוליטיקה הישראלית תמשיך לפלג בינינו. התפקיד שלנו הוא ליצור מנהיגות משותפת לעם שלנו, מנהיגות סובלנית ואחראית"

אנג'לה: "האנשים שכרגע מדבררים את היהדות בישראל - שרים או חברי כנסת או רבנים - מספקים את הגרסה הגרועה ביותר שלה, בדרך הצרה, השונאת והגזענית ביותר. באופן לא מפתיע, היא גורמת להרבה ישראלים לומר, 'אם כך, אני לא רוצה שום קשר ליהדות'"

אחד, לאנשים מירושלים מצד שני, לדתיים מצד אחד, לחיי לונים מצד שני. קיבוץ גלויות הוא מושג חשוב ומשותף בתוך המחשבה הציונית ובתוך המחשבה היהודית, והיינו ברגע שבו שאלנו אם זה אפשרי בכלל.

גם את מדברת בלשון רבים.

תמר: זה נכון. זה ריאיון עם שליחות, שהדבר שהכי חשוב להן הוא הכלל והציבור. לא פעם הציבור חשוב לרבה אנג'לה ולי הרבה יותר משאנחנו חשובות לנו, והצער שאנחנו מרגי- שות כשאין אהבת ישראל, הוא עמוק יותר מהצער על דב- רים אישיים. אני כן רוצה לספר משהו על המקום שלי בשי- שה באוקטובר, אבל להשתמש לא בתאריכים לועזיים, אלא בתאריכים עבריים. כי אלה היו ראש השנה, יום כיפור ושמחת תורה הכי עצובים שהיו לי בחיים. הגענו אליהם מתוך שנה שבה בין בתי הכנסת והקהילות של כולנו, וגם בתוכם, היו כל כך הרבה חוסר קשר וחוסר קשב. אנשים החזיקו את דגל ישראל כמו נשק, אחד נגד השני. באותם ימים המורה שלי, פרופסור אליס שלוי, הנשיאה של "קהילת ציון", הייתה בסוף ימיה. במשך כל השבועות האלה ביקרתי אותה, ובכל ביקור הרגשתי את הצער והכאב שלה על מה שקורה כאן ביננו. היא נפטרה בסוכות, ובליל שמחת תורה, בהקפה השביעית בקהילת ציון שהוקדשה לשלום, הקהילה כולה עמדה במעגל והעבירה את ספר התורה של אליס מאחד לשני, מאדם ימני לאדם שמאלני, ממישהו שהוא בעד הרפורמה למישהו שהוא נגד הרפורמה, וזה היה רגע של תחינה עלינו ועל אהבת יש- ראל, ועם זה הלכנו לישון בליל שמחת תורה.

בבוקר שמחת תורה, כשהתחילו האזעקות, יוסי אישי ואני אמרנו לבנות שיישארו בבית ויצאנו לבית הכנסת. האזעקות התגברו, אחת אחרי השנייה, והגענו כשכבר התחילו להתקבץ אנשים מהקהילה. בסמוך אלינו הייתה קבוצה של נשות חסי- דות ערלוי, שבכל שנה מגיעות להתפלל בבית הכנסת שלהן, אצל האדמו"ר מערלוי. הגברים יצאו מוקדם, והן נשארו לבד עם התינוקות והילדים הקטנים. ראינו שאין מקום במקלט לכולנו, אז קהילת ציון פינתה את מקומה: אנשים הלכו הביתה בזוגות, ליוו אחד את השני, והכנסנו את נשות חסידות ערלוי למקלט. הפייטנים של ציון ויוסי ואני ישבנו איתן ושרנו יחד זמירות שבת, נתנו את שקיות הממתקים לילדים, את דגלי שמחת תורה ואת הקידוש, אמרנו תפילה לשלום המדינה ודא- גנו זו לזו ולכולם. כך התגלתה בינינו באותו הבוקר אהבת יש- ראל - בבכי, בזמרה, בדאגה ובתחנונים. אחרי שנה שבה היא נקרעה לגזרים, היא חזרה, ומיום ליום הלכה והתחזקה. שוב לא עניין אותנו מי דתי ומי חילוני, מי ימני ומי שמאלני. כל מה

נטע ליבר שפר, הורה בכחנליה, 2011, שמן על בד

מהביקור הראשון שלי בארץ בגיל שש-עשרה היו לי יחסים מסובכים עם ישראל, כי ידעתי שבישראל המשפחה שלי לא תיחשב משפחה יהודית, עם האמא הלא-יהודייה שלי ועם פנים כמו שלי. גם עובדת היותי יהודייה ליברלית-רפורמית לא הוסיפה לכך. אז כשהגעתי לישראל, ופתאום רב חרדי אמר לי, "שלחתי את הדרשה שלך לתלמידי הישיבה שלי", זו הייתה חוויה מרגשת. במשך רוב הביקור שלי בישראל עיניי היו מוצצות דמעות, מהרבה סיבות. אבל אחת מהן הייתה שלראשונה נה הרגשתי תחושת שייכות, הרגשתי שאני יכולה לתרום את תרומתי הקטנה לסיפור של העם היהודי גם בישראל, באופן שעד כה חשבתי שאפשרי רק באמריקה.

אני שומעת אתכן וחושבת כמה זה יפה. אבל בעצם, זה כבר שייך לעבר. אנחנו שוב רואים את הבקיעים: תגרה בגלל הנחת תפילין בתל אביב, אלימות אפילו כלפי משפחות החטופים. ולכן השאלה שלי היא איך מחזיקים ומשמרים את הערכות ההדדית הזאת?

תמר: כבר אלפיים שנה זאת הבעיה הגדולה ביותר של העם היהודי, שאנחנו נכשלים בה שוב ושוב. לא סתם חכמים חזרו שוב ושוב על חשיבות הערכות ההדדית ואהבת כלל ישראל,

שעניין אותנו היה איך עוזרים זה לזה, עכשיו, ומי צריך מה: מי צריך אוכל, מי צריך נעליים, מי יצא בפיג'מה מהבית ואין לו בגדים, איך שולחים לחיילים אפודים וקסדות, ואיך תומכים במשפחות החטופות והחטופים. פתאום אחרי כל השנה הנו-ראה שהייתה, התפרצו בינינו אהבה וערכות עצומות.

במוצאי שבת שמחת תורה, הטלפונים שקיבלתי לא היו רק ממשפחת העם היהודי, אלא גם ממשפחת החברה הישרא-לית. טלפונים שקיבלתי מחברתי שייח'ה אבתסאם והשות-פים המוסלמים והנוצרים שלי, ששאלו איך אפשר לעזור, ומיד הביעו שאט נפש, צער עמוק וסולידריות. באותו יום הופיעו בינינו מחדש משפחת העם היהודי ומשפחת החברה הישרא-לית. זה היה רגע טרגי, טראומטי ונורא, שהלוואי שלא היה קורה, אבל ברגע המבחן הזה קיבלתי חזרה את המשפחה שלי.

אנג'לה: התמונה שאת משרטטת, תמר, יפהפייה, ואני רוצה להצטרף אליה ולחלוק עוד תחושה של שינוי עמוק שקרה לי בשבת שאחרי שבעה באוקטובר דרשתי לפני חברי הקהילה שלי, ובאופן שהיה עבורי בלתי צפוי – גם אנשים רבים בי-שראל צפו בה ברשת. שלושה שבועות אחר כך הגעתי לבי-קור בארץ, והאנשים הכי לא צפויים בירכו אותי על דבריי.

נטע ליבר שפר, הודה ואקיו, 2018, שמן על בד

מוצלחים יותר מאחרים. המחקר הראה שהשבטים בעלי התור־צאות הנמוכות ביותר הם אלה שתחושת השותפות שלהם ניוזנה מפגיעה באחרים, כמו כנופיות או המאפיה. רמה גבוהה יותר היא של שבטים שדואגים זה לזה, וכך זוכים לתחושת השותפות שלהם. רמה גבוהה יותר, ובה אנחנו נמצאים היום, היא זו שבה מתאספים יחד כי יש אויב משותף. אבל הרמה הגבוהה ביותר של התנהגות שבטית היא כשמבינים שמה שמחבר את הפרטים יחד הוא מטרה נעלה יותר, לא רק עבור השבט שלך, אלא עבור כל האנשים. זו למעשה המשימה היהודית – להיות אור לגויים. יש חלקים רבים של החברה הישראלית שעושים זאת, כמו הישראלים הרבים שנרתמים ומתנדבים ברגע שמתרחשים אסון טבע או אירוע טרור בכל מקום בעולם. הישראלים לא דואגים רק לעצמם, הם לוקחים את הטוב ביותר שלמדו ומשרתים עם זה את האנושות כולה.

שבעה באוקטובר פתח לנו צוהר לבנות מחדש את מערכות היחסים בינינו, בדרך למילוי התפקיד הזה. זוהי שעת רצון של נתיבים פתוחים. למשל, כשישראלים חילונים מחליטים שהם לובשים ציצית בצבא בפעם הראשונה, זו דוגמה – מעט שטחית אולי – למשהו שהם חשבו שסגור בפניהם לחלו־טין, ולפתע הוא נפתח. כך גם כשרואים חרדים אורתודוקסים

והזהירו מפני איבה ושנאת חנם. אנחנו מתקשים מאוד לחיות יחד, ולא מצליחים למצוא פתרונות והסכמה. מי שיטען שיש לו פתרון פשוט – משקר, אבל מי שלא עוסק בזה – לא עוסק באיום הגדול ביותר עלינו. משמעות הדבר היא שלרבנים ול־קהילות יש תפקיד מרכזי בשנים הקרובות: ליצור דיבור יהודי בונה ומרפא וכלי מחלוקת שמאפשרים אי־הסכמה והסדרים; להגביל את הארס, ההרס והרעל ולסרב שהפוליטיקה הישראלית תמשיך לפלג בינינו. התפקיד שלנו הוא ליצור מנהיגות משותפת לעם שלנו, מנהיגות סובלנית ואחראית, מחויבת לשותפות ולערבות. זה יהיה קשה, כי כולנו עברנו טראומה, כולנו שבורים ועייפים, אבל אני חושבת שמה שמחכה אחרי המלחמה הוא העבודה הגדולה שלנו. החיילים והחיילות, גיי־בורי ישראל, עשו ועושים את העבודה והגנו ומגינים על הבית בשדה הקרב. עכשיו תורם של שאר העם והחברה האזרחית לקחת אחריות ולהגן על המשפחה כולה. לשם כך, אסור לנו להיות יהדות שמתפלפלת על קוצו של יו"ד. אנחנו צריכים לשוב לעיקרי האמונה שלנו, ועיקר האמונה הכי חשוב הוא הערבות בינינו.

אנג'לה: קראתי פעם ספר בנושא התנהגות שבטית, שעסק גם בשאלה מה גורם לשבטים או לעמים מסוימים להיות

מאיתנו שוב ושוב, ולמרות זאת אומר: "אני ממשיך להאמין בבני אדם". התפקיד שלנו הוא ללכת בעקבותיו ולומר: "כל עוד אנחנו פה בעולם הזה, אנחנו בוחרים להיות בני אדם, לע"ב דוד עם בני אדם, ולהאמין בבני אדם". בעיניי – זאת קדושה.

כל אחד מאיתנו קצת מת בשבעה באוקטובר. כבת של אבא שנלחם במלחמת יום הכיפורים, וחשב שכבר לא יהיו מלחמות כאלה, וכאחות של נדב, אחי האהוב ז"ל שנפל, שהתפללה שהחלקה בהר הרצל לא תתמלא כל כך מהר, וכאימא לבנות ששואלת את עצמה איך חיים פה, ומה אני נותנת להן, וכס"ב בתא עתידית לנכדים ולנכדות שלי – משהו בי מת בשבעה באוקטובר. כל אחד מאיתנו קצת מת, וכל אחד ואחת מאיתנו צריכים לעבור תחייה, תחיית המתים. כששואלים בשביל מה אני רוצה לחזור לחיים, מגלים שהעם היהודי בחד שוב ושוב לעבור תחיית המתים, או תחיית החיים, מפני שהוא הבין

מחליטים שהם מתגייסים לצבא, או שהם יוצאים להאכיל חיילים בבסיסים. המילה "משבר" – כמו שלימדה אותי המור"ה שלי ממכון הרטמן, מלילה הלנר-אשד – מתארת בחלק מהפסוקים במקרא שרפרף לידה. המשבר נותן הזדמנות למ"ה שהו חדש להיוולד. אני חושבת שזה עומד להיות המבחן הג"דול ביותר שלנו, אבל עלינו להזכיר לעצמנו שזה הייעוד שלנו.

לרגעים כשאתן מדברות על שבעה באוקטובר, הוא נשמע כמו רגע נהדר: גילינו בו מחדש את אהבת ישראל ואת הערכות ההרדית, נפתחו לנו פתחים למערכות יחסים חדשות. אבל שבעה באוקטובר הוא גם הנורא מכול.
פגשנו את הרוע הכי נורא שיש. איך אנחנו אמורים עכשיו לרצות להיות אור לגויים? ואיך אנחנו יכולים להאמין באדם אחרי מה שחויינו, ומה שאנחנו עדיין רואים וחווים עם החטופות והחטופים שבשבי? איך בונים מחדש את האמון בבני אדם?

אנג'לה: אנחנו אוהבים לחשוב שאנשים הם בעלי אישיות טובה וקבועה. אם מישהו שחשבנו שהוא אדם טוב עושה משהו רע, אנחנו מחליטים שזאת הייתה "נפילה" רגעית, או שבעצם עכשיו התגלה האופי האמיתי שלו, ולמעשה הוא אדם נורא ומקרה אבוד. אבל האמת היא שבני אדם הרבה יותר מורכבים מזה, ואני לא חושבת שהאופי שלנו הוא דבר קבוע. כן, ראינו את הפנים של הרוע הטהור והאפל ביותר שיש, ואני לא מתכוונת להעניק לזה תירוצים וסיבות, אבל אני גם רוצה לומר שבני אדם, בוודאי בקבוצות גדולות, לא צריכים להיות צבועים באותה מברשת של מעשי השחקנים האפלים ביותר בקבוצה "שלהם".

תמר: אני מבקשת להגיד משהו על רשע. אני מסכימה שבני אדם הם יצורים מורכבים, והמורכבות הזאת היא פתח למח"ה לה. אבל מה שאנחנו מדברות עליו כרגע הוא חציית קו פרשת המים והמורכבות, כשבני אדם זרקו את מתנת קדושת החיים שהם קיבלו מהקדוש ברוך הוא, והפכו למפלצות. אין שום דבר שמצדיק את זה, אין שום דרך להבין את זה, והחובה המוסרית האחת היא לגנות את זה, ולצאת ולהגן עלינו ועל האנושות כולה מפני הרוע והטרור המאיימים על כולנו.

אבל מול הרוע הזה, אחרי שבעה באוקטובר התפקיד שלי הוא לעזור לאדם היהודי והישראלי למצוא את הדרך לחזור להאמין בבני אדם. להתייצב יחד נגד הרוע ובעד קדושת החיים. לצע"ה רי, זה לא תפקיד חדש. במשך כל ההיסטוריה העם היהודי ראה כיצד בני אדם הופכים שוב ושוב למפלצות, ואף שראה, הוא המשיך להאמין בבני אדם. התורה מספרת שהקב"ה מתאכזב

תמר: "לאורך כל
הטראומות שהוא עבר, עם
ישראל סירב להפוך להיות
ערל לב. זו קומה אנושית
שנבנית על גבי התמיכה
שלנו בחיילים ובחיילות,
ועל גבי העשייה שלנו
למען השבת החטופים
והחטופות. זה לא "או-או".
רק בעולם של הרשעים
זה "או-או". בעולם שלנו,
מליצי היושר על קדושת
החיים והאדם, זה גם וגם"

אנג'לה: "כשם שפסח מצווה עלינו להרגיש איך זה להיות משועבד, עלינו לזכור להרגיש גם איך זה להיגאל. עלינו לחוש את הטעם של התחדשות האביב, להרגיש את ידו המושטת של אלוהים ולתפוס אותה. למשוך בה חזק ככל שנצטרך, עד שנצא מהמקום הצר הזה"

החטופים והחטופות. זה לא "אור־או". רק בעולם של הרש־עים זה "אור־או". בעולם שלנו, מליצי היושר על קדושת החיים והאדם, זה גם וגם. אם הציונות תהפוך להיות הסדר שבו אנחנו מצילים יהודים, ולא מצילים את האחרים – אז הפסדנו כיהודים. אם אנחנו רוצים להיות יהודים במדינת ישראל, אנחנו חייבים להיות רחמנים בני רחמנים. לזכור שאנחנו מגינים על עצמנו, אבל לא פחות מזה – מגינים על צלם האדם כולו. אחד הדברים שאני גאה בהם מאוד זה לשמוע את החיילים חוזרים ומספרים שכל מה שהם עשו היה כדי לשמור על חיי אדם. בשבילם ראוי שנגיד את זה. כי אנחנו יושבים פה ומדברים עליהם, אבל הם עושים את זה שם, בעזה, עבור כולנו ועבור מצפוננו הנעלם והנאלם של העולם.

אנג'לה: בספר דברים כתוב, "הַעֲיִדְתִּי בְכֶם הַיּוֹם אֶת הַשְּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נִתְּתִי לְפָנֶיךָ, הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה. וְכִּי תִּחַרְךָ בְּחַיִּים" כשהייתי צעירה יותר, חשבת לעצמי שזה דבר מטופש – מובן שאתה בוחר בחיים, למה שלא תעשה את זה? אבל כיום אני מבינה שהפסוק מלמד אותנו משהו אחר

שזאת השליחות שלנו – קדושת החיים. השליחות שלנו היא לא להסכים להפוך להיות ברברים או מפלצות, ולסרב למסור את העולם לידיהם של ברברים ושל מפלצות. גם אם הדבר האחרון שנעשה בחיים שלנו זה להציל את העולם מברברים וממפלצות – זאת המשימה שקיבלנו.

חוץ משמירה על חיי אדם, איך פועלים בשביל קדושת החיים?

תמר: בגישה היהודית העתיקה, ההתנהגותית, שיש בה מחאה, חירות וגבורה: חיים. הרגו אותנו בשבת, ושבוע אחרי זה – באה שבת. שבת לא בדרך מסוימת, כן? אני לא מדברת על דתיים וחילונים, אלא שכבר בשבת אחר כך – חזרנו לעצמנו את השבת, ולא נתנו להם להרוג אותה. כך גם עם הערבות והגבורה, החסד והצדקה. מיד אחרי שקרה לנו האסון, חזרנו מיד לחיות אותם. זה המאבק של היהודים – להמשיך לאחוז בטוב. היום אני מעריצה את הסבים שלי יותר מאי־פעם. אחרי השואה – שבה השכנים שלהם נכנסו לבתים שלהם ולקחו להם הכול, את הרכוש, את החיים ואת התקווה – הם חזרו אל הבית והדליקו בו נרות שבת. קדושת החיים שבמעשים קטנים היא תנועת המרי והמחאה המאירה של היהודים. אנחנו עם של "רזיסטנס", מרד מתמשך בבני אדם שבחרו להיות מפלצות. לכן אני כל כך גאה לראות את היהודים בישראל ובעולם, ואת ערביי ישראל, מוסלמים, נוצרים, דרוזים, בדואים ורבים אחרים במשפחה הזאת שזקוקה לכולנו, בבתי חולים ובבתי אבות ובסופרמרקטים וברחובות, עושים מעשים של קדושת החיים.

אני רוצה להקשות עלייך ולשאול: האם אנחנו לא מפסידים במקום הזה? לצד קדושת החיים יש גם רצון בנקמה, "למחוק את עזה". רבים מאיתנו לא מסוגלים כרגע לראות בעזתים בני אדם כמונו. האם לא איבדנו את קדושת החיים?

תמר: אני נלחמת בכל יום לא לאבד את צלם האדם שלי, וזה באמת קשה. כשאנחנו מתפללים תפילה לרפואה של אדם, אנחנו מבקשים "רפואת הנפש ורפואת הגוף". אסור לנו, לעם ישראל, להפוך להיות חולה בנפשו ולאבד את צלם האדם. אנחנו חייבים שתהיה לנו חמלה על הילדים והתינוקות בעזה; על נשים שאין להן מוצרים היגייניים, ורואים על הבגדים שלהן כשיש להן מחזור; על זקנים וזקנות שישנים עכשיו בקור. לאורך כל הטראומות שהוא עבר, עם ישראל סירב להפוך להיות ערל לב. זו קומה אנושית שנבנית על גבי התמיכה שלנו בחיילים ובחיילות, ועל גבי העשייה שלנו למען השבת

– שעלינו להמשיך לקדש את החיים גם ברגע זה. החמא – שניקים שהתקשרו להוריהם להתהלל: "הרגתי עשרה מהם! הרגתי אותם בידי!" הם המחשה של הרעיון הסוטה, הג'יהאדי ביותר, שעלינו לפטור את העולם ממנו – הרעיון של אהבת המוות יותר מאשר אהבת החיים. אנחנו בוחרים בחיים, והב-חירה הזאת חייבת לעמוד תמיד בקדמת תודעתנו. גם ההצ-דקה לצאת למלחמה נובעת מהמקום הזה – הבחירה בחיים ברגע הזה היא לבחור בחיים שלנו. החיים שלנו היו מאוימים, ועל כן יש לנו זכות לבחור בחיים שלנו ולעשות את מה שע-לינו לעשות כדי לחיות. אבל עלינו לאתגר את השאלה הזאת בכל יום מחדש, ואם חלילה אנחנו מגיעים לנקודה שבה אנחנו אוהבים את המוות יותר מאשר את החיים, כלומר אנחנו פוע-לים מתוך נקמנות או כדי להעניש, ולא למען הגנה על עצמנו – אנחנו כבר לא נאמנים לערך בחירת החיים.

הזכרתן בדברים שלכן את תחושת הברית המחודשת בין היהודים בישראל ובין אלה שבאמריקה. יהדות אמריקה מגלה מחדש את האנטישמיות, ואנחנו כאן מגלים שאנחנו פחות יושבים לבטח מכפי שחשבנו וקיוונו. מה זה אומר על היחסים בינינו? מה יהודי ישראל צריכים לעשות עבור יהודי אמריקה, ולהפך?

אנג'לה: הנס של ישראל הוא שיש לנו מדינה יהודית משלנו, שבה היהדות שזורה במדינה באופן כה עמוק, שאין להפריד ביניהן. לכן, בתור יהודייה אמריקאית, הייתי רוצה שהיהודים יבינו שעבור העולם, כל מה שישראל עושה לא מהווה גילום רק של ישראל, אלא גם של היהדות. כשישראל נוהגת באופן מעורר השראה, זה גורם ליהדות להיראות טוב, וכשלא – זה משליך על האופן שבו היהדות נתפסת. כך, כאשר יהודים תו-קפים פלסטיניים בגדה המערבית בשם היהדות ואפילו לא ננזפים על כך, האירוע הזה הופך להשתקפות של היהדות כולה. במלחמה הנוכחית אנחנו סומכים על כך שצה"ל יהיה הצבא המוסרי ביותר בעולם – כי הוא לא רק צבא רגיל של מדינה, אלא גם צבא של העם היהודי. עלינו לשמור על אמות המידה המוסריות והאתיות לא רק בגלל האנטישמיות, אלא כי אנחנו היהודים רוצים להיות גאים ביהדות שמשקפת במ-דינה היהודית.

הדבר הנוסף שהייתי רוצה לבקש מישראל הוא לעשות מקום לכל יהודי העולם. כרגע ההרגשה היא שאין מקום עבורנו בי-שראל. כשאומרים לנו, "הרבנים שלכם אינם רבנים", "הגיור שלכם לא תקף אצלנו" או "החתונות שלכם אינן חתונות מב-חיתנו", יש תחושה שהמדינה אינה עבור כל היהודים, אלא רק עבור זרם מסוים. לכן, כשתסתיים המלחמה ונוכל להקדיש

תשומת לב לדברים שהם מעבר להישרדות גרידא, יהיה עלינו להתעקש על קיום מגוון דרכי ביטוי יהודיות, שאבדו בישראל שתחת המונופול האורתודוקסי. תמר מייצגת את האופן היפה והטוב ביותר של תקווה כזו בישראל, אבל למרבה הצער, יש תמר אחת בלבד ורק מעטים אחרים שעושים את אותו הדבר.

בביקור האחרון שלי בישראל ירדתי לים המלח וביקרתי בבית מלון, בו שהו כתשע מאות חברי קיבוץ בארי כפליטים. הם סיפרו לי בגאווה על כל האנשים שהגיעו לעזור להם – מע-סים, מדקרים, מומחי רייקי, פסיכולוגים, מומחי טראומה, מורי יוגה, ואני יכולה להמשיך. התגייסו לרשותם אלפי מתנדבים, פשוטו כמשמעו, אבל אף לא רב אחד. לא מכיוון שרבנים לא רצו לנסוע אליהם, אלא מכיוון שחברי קיבוץ בארי לא היו חושבים לעולם לבקש תמיכת רב. ואני חשבתי לעצמי שכ-רגע, יותר מכול, הם צריכים הדרכה רוחנית, הם צריכים שפה ומסגרת להבין את מה שעבר עליהם, ונעצבתי עד אין קץ מכך שהם לא היו רוצים שם רב, כי מבחינתם רב לא יכול למלא שום צורך כזה. עבורם רבנים הם פקידים, אנשים שהם חלק מהבעיה, בטח לא חלק מהפתרון. כשהם דיברו איתי על נחמה, הם אמרו שנאומים כמו של נשיא ארצות הברית או כמו שלי, יכולים להיות עבורם נחמה. כלומר הקולות המוסריים, שהשמיעו את הסיפור היהודי שהם רצו לשמוע, הגיעו מבחוץ. האנשים שכרגע מדבררים את היהדות בישראל – שרים, חברי כנסת או רבנים – מספקים את הגרסה הגרועה ביותר שלה, בדרך הצרה, השונאת והגזענית ביותר. באופן לא מפתיע, היא גורמת להרבה ישראלים לומר, "אם כך, אני לא רוצה שום קשר ליהדות". לכן המתנה שלי לישראל, מה שאני מקווה שיהודי אמריקה יוכלו לעשות עבורם, היא לעזור להם לגלות מחדש את הדרכים הרב-גוניות, היפהפיות, שבהן אפשר להיות יהודי.

תמר: אני רוצה להגיד בישרות ובכנות: אני דואגת הרבה יותר ליהודים באמריקה מאשר ליהודים בישראל. בתוך העולם הג-דול מתחזק ציר הרשע של הקיצוניות, השנאה והמוות: רוסיה, טורקיה, סין. אני שואלת את עצמי מה יקרה באמריקה. כיש-ראלית, הסתכלתי על היהודים באמריקה בתור הצלחה גדו-לה: פלורליזם והרבה עשייה של תיקון עולם. בזמן שפה הת-חוללו מלחמות, שם היה עולם שלם ששגשג, וזה היה בשבילי כמו להסתכל על האח התאום שלי ולהגיד: "איזה יופי שהוא בסדר". אבל לפתע הוא בכלל לא בסדר. במקפוסים סטודנ-טים יהודים מאוימים ומפחדים, צריכים להסתיר את המגן דוד, להוריד את המזוזות; בבתי הכנסת ובבתי הספר דרושה שמי-ה קפדנית יותר; ופתאום היהודים צריכים להגן על עצמם ולשאול את סביבתם באימה: "איפה אתם, החברים שלנו?"

העצום של בריאת העולם. והוא יתברך ציוונו 'וְהִלְכָתָּ בְּדַרְכֵי' (דברים כח ט)."

לא בכדי אנחנו אומרים בתפילה, "ממצרים גאלתנו מבית עב־דים פֿדי־תנו", ומעידים וזוכרים ומזכירים שנפדינו ונגאלנו מש־עבוד מצרים, כדי לבנות כאן בארץ ישראל את ההפך ממצרים - חברה שתעסוק בגאולת האדם. בליל הסדר אנחנו מקבלים על עצמנו את העובדה שסיפור יציאת מצרים לא נגמר. שהוא ממשיך להיכתב כאן בימינו. זמן חירותנו, בלשון רבים, הוא החירות של זולתי ושל עמי, ולא תהיה חירותנו ולא נהיה עם חופשי בארצנו אם לא נהיה כולנו כאן, אם חס ושלום לא ישר־בו אחינו ואחיותינו הנתונים בצרה ובשביה הביתה. ליל הסדר הוא שבועה של כל בית ומשפחה לקיים את הדיבר הראשון ולהיות ראויים לפדיון השבויים ההוא, הראשון.

אנג'לה: בפסח אנו מצווים לראות את עצמנו - כל דור ודור - כמי שיצאו ממצרים. אנו מבינים את יציאת מצרים לא רק כהיסטוריה שהתרחשה לאבותינו ולאמותינו לפני זמן רב, אלא כמשהו שקורה לנו. השנה, כשהחייילים שלנו עדיין נלח־מים בעזה, עם חטופות וחטופים שאולי עדיין בשבי ועם מלח־מה שאולי מתקרבת בצפון, אנחנו חשים עמוק בגופנו מה היא ההרגשה להיות במצרים. השנה אנחנו לא צריכים לאכול חרו־סת או מרור כדי להרגיש שאנחנו במקום מר וצר. כבר טעמנו את הדמעות שלנו. אבל כשם שפסח מצווה עלינו להרגיש איך זה להיות משועבד, עלינו לזכור להרגיש גם איך זה להיגאל. עלינו לחוש את הטעם של התחדשות האביב, להרגיש את ידו המושטת של אלוהים ולתפוס אותה. למשוך בה חזק ככל שני־צטרך, עד שנצא מהמקום הצר הזה. ואנחנו ניאחו אחד בשני ונעזור אחד לשני עד שנגיע שוב אל החירות.

לא העליתי על דעתי שאראה אי־פעם דבר כזה אצל האח או האחיות התאומים שלי, יהודי ארצות הברית. וזה מטלטל.

לכן בשנים הבאות נידרש לעבוד על ביטחון בכמה רמות: גם להחזיר את הביטחון הבסיסי ביותר של היהודים באמריקה, של היהודים בישראל ושל כל הישראלים כולם, אבל גם לחזק את הביטחון שלנו בערכים שלנו, ולהחזיק חזק את הגאווה שלנו בכך שאנחנו יהודים, יחד עם הענווה שאנחנו יהודים, את המשימה שקיבלנו לחיות פה חיים של קדושה, בשפה יש־ראלית. מה שנעשה בשנים הקרובות הוא לא השאלה "אם נחיה", אלא "איך נחיה". השאלה היא לא אם לחיות או לא לחיות - אלא איך לחיות ובעבור מה.

הריאיון הזה יתפרסם ערב פסח, זמן יציאת מצרים, נסים גדולים. אני שואלת את עצמי איך נשב לליל הסדר אם לא כל החטופות והחטופים יחזרו, אם הלחימה עוד תימשך, אם המפונים עוד לא ישובו לבתיהם.

תמר: מתקפת הטרור המפלצתית והאכזרית בשמחת תורה תקפה את חיינו ואת כל מי ומה שיקרים לנו, וביקשה לשעבד אותנו לייאוש. עכשיו, כשאנחנו מתקרבים למחצית השנייה של השנה, לחג החירות ולימים הלאומיים, בהכרת טובה עמו־קה ונצחית לנופלים גיבורי ישראל ולכל הלוחמות והלוחמים, אני מתפללת עלינו כעם וכחברה שניכנס לפסח מתוך קיום מצוות פדיון שבויים. רבנו בחיי אבן פקודה מסביר שהדיבר הראשון בעשרת הדיברות, הדבר הראשון שהקב"ה מלמד על עצמו, שהכי חשוב לקב"ה בקורות החיים שלו, הוא שהוא פודה שבויים: "אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֶבְדִים" (שמות כ ב). הקב"ה לא מתפאר בזה שברא את העולם, אלא בזה שפדה את ישראל: "כי רצה להזכיר המצוה, והוא מצוות פדיון שבויים של שישים רבוא, יותר מן הפלא

ד"ר רבקי רוזנר היא עורכת כתב העת 'אופקים', ממובילות תכנית 'חזון' במכון שלום הרטמן, כותבת ומרצה.